

Маја М. Анђелковић
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Одсек за филологију

НАЈСТАРИЈИ СРПСКОСЛОВЕНСКИ ПРЕПИСИ АПОКРИФА О УСПЕЊУ БОГОРОДИЦЕ: КЊИЖЕВНО СТВАРАЊЕ И ХРИШЋАНСКО ПРЕДАЊЕ

Предмет истраживања је апокриф о успењу Богородице, који је имао пресудну улогу у развоју ранохришћанске побожности везане за Богородицу, западнохришћанских догмата, као и у литургијском прослављању њеног успења у Православној цркви, будући да оно почива на апокрифној традицији и светоотачком предању.

О Богородици, најважнијој жени у историји хришћанства, светописамско предање је врло оскудно, а о њеној смрти и потоњим догађајима, који пре свега подразумевају њено успење, не постоји ни траг било какве библијске приповести. Та посве нелогична празнина временом је испуњавана настанком апокрифних списа у којима се могу сагледати дешавања у вези са Богородичином смрћу и успењем, почевши од *Протојеванђеља Јаковљевог* и *Псеудо-Томиног јеванђеље* из 2. века и *Успења Богородичиног* из 4. века. За разлику од апокрифа, светоотачко предање настаје у писаном виду знатно касније. Заправо, вероватно да је црквено предање о успењу у писаном, нешто садржајнијем обиму било познато у 5. веку, али тек од 7. и нарочито 8. века можемо пратити целовите успенске наративе и у светоотачким текстовима чији су аутори јерусалимски патријарх Модест, Јован Солунски, Герман Цариградски, Андреја Критски и Јован Дамаскин.

Без задршке се може рећи да је Трећи васељенски сабор одржан у Ефесу 431. године имао пресудну улогу како у слављењу Марије као Богородице (јер је тад и саборском одлуком потврђено њено Богомајчинство) тако и у повећаном и континуираном настанку текстова који се пишу у њену славу. Као основу, ови текстови су имали усмено предање из 2. века, и апокрифни текст настао у 4. или, вероватније, у 5. веку, на територији Сирије или Палестине, и то изворно на грчком језику, на коме су, у наслову текста, уместо успење, биле у употреби и речи уснуће, узнесење, престављење.

Основна подела свих до сада познатих апокрифа о успењу подразумева постојање две групе (гране) апокрифа, које, према Есброковој класификацији, носе назив *палмино предање* и *витлејемско предање*. По популарности и броју преписа у српскословенској рукописној традицији истиче се *Слово Јована Богослова о Богородичином успењу*. Управо овој групи апокрифа чије се ауторство приписује Јовану Богослову припадају и две варијанте које се, по досадашњим проучавањима, сматрају најстаријим сачуваним српскословенским преписима, и то рукопис Cod. OCPK. Q.п.I.69 који се данас чува у Руској националној библиотеци, и рукопис III с 19 (Mihanović 25), који је похрањен у Архиву ХАЗУ. И један и други препис овог апокрифа настали су крајем 13. или евентуално почетком 14. века, писани су на пергаменту, уставном ћирилицом. Управо ова два преписа била су предмет наше анализе која је показала да су наративи ова два *Слова Јована Богослова* теолошки ортодоксни, и да припадају тзв. витлејемском предању апокрифне успенске традиције. Тематско-сижејна основа је у оба преписа у суштини иста,

с тим да постоје елементи који нам указују на варијантност апокрифног текста, као и чињеницу да су имали сродне, али ипак различите предлошке.

Оно што карактерише оба апокрифа јесте сликовито казивање, динамична смена описа догађаја и дијалога, али и приповедање у 1. лицу које нас упућује на веродостојност текста, одн. да текст доноси сведочење непосредних учесника описаних догађаја. Без обзира на различитости наратива ова два рукописа, њихова битна одлика је да и један и други садрже оно што је најзначајније за успенско предање, а то је се у оба приповеда о дешавањима након Богородичине смрти, одн. о њеном успењу, чиме се надомешта светописамска празнина на ову тему, и поставља темељ стварања садржински целовитих светоотачких предања као и настанак текстуалног предлошка фрескосликарства, иконописа и уметности уопште на успенску тему. Такође, у оба апокрифа се објављује истина о Маријиним Богомајчинству и оба рукописа сведоче о Богородичиним чудима, те њеном заступништву људи пред Господом. Суштински, ова три елемента и јесу најзначајнија за успостављање и учвршћивање култа, одн. прослављања Богородичиног. Наведени, као и сви други детаљи, попут оних о појави гласа са небеса, појави Бога, чудесног путовања на облацима, исцељења и слично, творе целовиту представу о значају Марије у историји хришћанства, одн. о њеној улози у Христовом оваплоћењу. У књижевном контексту гледано, предочени елементи јесу чести мотиви и апокрифних и хагиографских текстова, па се на основу њих не може повући јасна граница која би их у целисти раздвајала ни у књижевнотеоријском смислу ни у контексту црквене употребе.

На крају рада донели смо издање српскословенског текста *Слово Светог Јована Богослова о престављењу Пречисте Богородице*, рукопис Cod. OCPK. Q.p.I.69, крај 13. или почетак 14. века, fol. 8a–19a, који се чува у Руској националној библиотеци у Санкт Петербургу.

Кључне речи: Успење Богородице, *Слово Јована Богослова о Богородичином успењу*, апокриф, наратив, хришћанско предање

ЛИТЕРАТУРА

- Анђелковић М. „Плач и жалост у апокрифу Ход Богородице по мукама“, *Наслеђе* 43, 2019: стр. 291–303.
- Анђелковић М. „Житије и исповест Асенте у српскословенској рукописној традицији“, *Српска славистика. Колективна монографија, Том 2, Књижевност, култура, фолклор. Питања славистике*, Београд: Савез славистичких друштава Србије, 2018а: стр. 29–41.
- Анђелковић М. „Прашки препис (Š19) Слова о Прекрасном Јосифу.“ *Црквене студије*, XV/15, 2018б: стр. 681–695.
- Левшина Ж. Л. *Рукописи сербского правописания Российской национальной библиотеки: каталог*, Санкт-Петербург: Российская национальная библиотека, 2021.
- Јевтић А. (прир.) *Свештени канони цркве*, превод са грчког и словенског епископа Атанасија (Јевтића), Београд, Требиње: ПБФ, Епархија захумско-херцеговачка и приморска, 2006.
- Јовановић Т. „Апокрифи у старим српским преписима“, *Апокрифи старозаветни према српским преписима*, Београд: Просвета, СКЗ, 2005а: стр. 9–66.

- Јовановић Т. *Апокрифи новозаветни према српским преписима*, Београд: Просвета, СКЗ, 20056.
- Јовановић Т. „Мотив путовања на облацима у апокрифима посвећеним Богородичином успеоу“, *Лицеум*, XXII/16, 2016: стр. 103–120.
- Квливидзе Н. В. „Апокрифы о Богородице в живописных циклах времени царя Ивана Грозного (XVI в.)“, *Biblia Slavorum Apocryphorum. Novum Testamentum*, Лођ: Wydawnictwo Piktora, 2009: стр. 205–219.
- Матић М. *Српски иконопис у доба обновљене Пећке патријаршије 1557–1690*, Београд: Музеј СПЦ, 2017.
- Милаш Н. „Приступ“, *Зборник правила светих апостола, васионских и помјесних сабора и светих отаца, која су примљена православном црквом*, Превео са грчкога по најновијем атинском издању Др. Никодим Милаш, Друго поправљено и умножено издање, Нови Сад: Штампарија А. Пајевића, 1886: стр. XIII–CXXVII.
- Мирковић Л. *Хеортологија или историјски развитак и богослужење празника православне источне цркве*, Београд: Свети архијерејски синод Српске православне цркве, 1961.
- Попов А. Н. *Библиографические материалы II–III*. Москва: Изданийе Императорскаго Общества Истории и Древностей Российских при Московском Университетѣ, 1880.
- Рождественская М. В. „Канон и апокриф как литературный источник: воскресение лазаря, воскресение христово, успение богородицы“, *Biblia Slavorum Apocryphorum. Novum Testamentum*, Лођ: Wydawnictwo Piktora, 2009: стр. 15–24.

*

- Esbroeck, M. van. „Les Textes littéraires sur l’assomption avant le Xe siècle“, F. Bovon (ed.). *Les Actes apocryphes des apôtres*. Genève: Labor et Fides, 1981: 265–285.
- Salvador Gonzales J. M. „Iconography of The Dormition of the Virgin in the 10th to 12th centuries. An analysis from its legendary sources“, *Eikon Imago* 11, 2017/1: p. 185–230.
- Mikecin M. „Apokrif *Usnuće Bogorodice* u hrvatskoglagoljskoj književnosti (I): usporedba teksta iz *Pazinskih fragmenata* s грчким изворником i најстаријим словенским текстовима“, *Slovo*, sv. 68, 2018: стр. 227–288.
- Мошин В. *Ћирилски рукописи Југославенске академије, I dio, Opis rukopisa*, Zagreb: JAZU, 1955.
- Mimouni S. C. „Les traditions anciennes sur la Dormition et l’Assomption de Marie. Études littéraires, historiques et doctrinales“, *Texts and Studies of Early Christian Life and Language* 104. Leiden–Boston: Brill, 2011.
- Shoemaker S. J. „From Mother of Mysteries to Mother of the Church: The Institutionalization of the Dormition Apocrypha“, *Apocrypha* 22, 2011: p. 11–47.
- Shoemaker S. J. *Ancient traditions of the Virgin Mary's dormition and assumption*, Oxford: Oxford University Press, 2002.
- Daley B. E. (ed.) *On the dormition of Mary: early patristic homilies*, Translated by Brian E. Daley, Crestwood: St. Vladimir's Seminary Press, 1998.

Извори

- Рукописни текст Cod. ОСРК. Q.п.I.69, 8а–19а, слово сѣвеѣтѣаѣго и ѡ ѣаѣана бѣоѣгословѣца ѡ прѣставлѣнии прѣѣчиѣстыѣ бѣогородиѣце, српскословенски језик, крај 13. или почетак 14. века, Руска национална библиотека, Санкт Петербург
- Рукописни текст III с 19 (Mihanović 25), сѣвеѣтѣаѣго и ѡ ѣаѣана бѣоѣгословѣца слово на прѣставлѣниѣ сѣвеѣтыѣ бѣогородиѣце мариѣ, 154а–158а, српскословенски језик, крај 13. (последња четвртина) или почетак 14. века, Архив ХАЗУ, Загреб